

Etabli Meselesi

Devletlerarası antlaşmalarda nüfus komisyonlar tarafından kullanılan Etabli kelimesi Fransızcadan geçmekte olup kurulmuş, yerleşmiş belirli bir bölgede sakin olan anlamına gelmektedir. Osmanlı Devletinin Balkanlarda toprak kayıpları ve bu topraklarda kurulan ulus devletlerin homojen nüfus oluşturma girişimleri göç hareketlerini hızlandırmıştır. Balkan ülkelerinden Anadolu'ya doğru önemli nüfus hareketleri ülkeler arasında, etabli konusunun sık sık tartışıldığı, nüfus değişimi antlaşmalarının yapılmasını da zorunlu hale getirmiştir. Bu nüfus değişimi antlaşmalarında Bulgaristan, Yunanistan ve Osmanlı Devletinin ve devamında Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus bağlamında ilgili olduğu Makedonya gibi bölgelerde etabli konusu önemli bir belirleyici unsur olmuş, nüfus değişimine tabi olup olmamak ilgili bölgede oturan ve yerli olma şartı ile belirlenmiştir. Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan ve Yunanistan Makedonya bölgesinin kendi sınırları içinde kalan kısmındaki azınlık nüfusunu antlaşmalarla değişime tabi tutmuştur. Bu bağlamda Trakya bölgesi ve Batı Anadolu kapsamında 1913 yılında Türkiye ile Bulgaristan ve Yunanistan arasında da ayrı ayrı antlaşmalar yapılmıştır.

Lozan Antlaşmasında Türk Yunan Nüfus mübadelesinin ilk denemesi olan 1913 antlaşmasında Osmanlı Devletinde Aydın Vilayetinden Gelibolu yarımadasına kadar uzayan bölgedeki Rum nüfus ile Yunanistan'daki Makedonya ve Epir bölgesinde sakin olan Müslümanlar etabli kabul edilmiş ve mübadeleye tabi tutulmuştur. Belirli bir bölgede etabli olan nüfus döneme göre mübadele kapsamında olmuş veya dışında tutulmuştur. 1913 Türk Yunan nüfus değişimi antlaşmasında etabli, mübadeleye tabi olacak olanları belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nüfus değişiminin uygulanmasına engel olmuştur.

Lozan Konferansı'nda Yunanistan ve Türkiye arasında nüfus mübadelesi yeniden gündeme gelmiş belirlenen bölgelerdeki etabli olanların mübadeleden ayrı tutulacağına karar erilmiştir. Bu süreçte Batı Trakya bölgesinde etabli yani yerleşmiş, sakin olan Türklerin ve İstanbul'da sakin olan Rumların karşılıklı mübadeleden ayrı tutulması konusunda hangi tarihten itibaren yerleşik sayılacağı konusu görüş ayrılığına ve komisyonların çalışmalarını ara vermesine sebep olmuştur. Komisyon görüşmelerinde Lord Corzon, Türklerin ticarî işlerinin yoğunlukla Ermeni ve Rumlar tarafından yapıldığını dolayısıyla onların göçünün Anadolu'da ekonomik sıkıntılara sebep olacağını savunmuştur. İsmet Paşa ise Ermeni ve Rumların, Balkan Savaşlarından bu yana yaşananlardan edinilen tecrübeyle, Türk devleti için ileride önemli sorun kaynağı olabileceğini belirterek mübadele edilmelerini savunmuştur. Venizelos'un ise mübadeleye destek vermesinin yanında bu işlemin gelecekte ağır bir bedelinin olacağını ifade etmesi çelişki yaratmıştır. Tartışmalar sonucunda İstanbul doğumlu Rumların 200.000'inin kalmasını kabul eden İsmet Paşa, böylece taşınır taşınmaz mallara karşı alınacak tazminat karşılığı İstanbul Rumlarının mübadeleye tâbi olması görüşündeki ısrarından vazgeçmiştir.

Kurulan alt komisyonlar bir bağımsız üye ve Türk-Yunan delegelerden oluşmuştur. Nüfus Mübadelesi Türk delegasyonuna; Tevfık Rüştü, İhsan, Seniüddin, Haydar, Mehmet Ali ve Hamdi beyler, şifre kâtipliğine de Mustafa Bey tayin olmuş, Yunan delegasyonuna ise, Jan Papa başkanlığında dört kişi atanmış ve hemen göreve başlamıştır. Kurulan komisyonun en önemli tartışması belirlenen bölgelerdeki etabli kapsamına girecek olan nüfusu belirlemek üzerine olmuştur. Komisyondaki Türk üyeler "etabli" kavramı konusunda, İstanbul'da 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan insanların hukukî sıfatlarının Türk kanunlarına göre tespit edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Buna göre; Türk nüfus kanununda iki kısım ahâli vardır; birincisi, bir yerde doğan ve orada oturan kimseler ki bunlara yerli denir, ikincisi, bir memlekette doğmayıp yalnız o memlekete gelip yerleşenlerdir. Bunlar geldikleri memleketlerdeki

kayıtlarını nakletmedikçe yerli sayılmazlar. Dolayısıyla Rumların çoğunluğu kayıtlarını yaptırmadıklarından Türk kanunlarına göre yerleşik sayılamayacağı görüşünü savunmuşlardır.

Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Hukuk Komisyonu "etabli" kelimesini Yunan heyeti lehine tercüme etmiş, buna göre; "Mübadele Mukavelenamesinin ikinci maddesi mucibince mübadeleden müstesna edilen havaliden birinde sakin olup da mezkûr havalinin sicill-i nüfusuna hüviyetini kayıt ettirmiş olan, bu mıntikalarda dâimi ikâmet etmek amacıyla emlâk sahibi olanlar veya herhangi bir ticaret, sanayi ile uğraşanlar ve bunu belgeleyenler mübadeleden ayrı tutulacaktır" kararını kabul etmiştir. Komisyonun müzakere edilmiş görünmek için Türk heyetinin nüfusa kayıtlı olmayan Rumların mübadeleye dâhil olmaları talebini, içlerinde emlâk sahibi olanların mübadeleden hariç tutulması şartıyla kabul etmesi üzerine Tefvîk Rüştü Bey istifa etmiş iki Türk üye de karara imza atmamıştır.

Yunan üyeler ise sözleşmede Türk veya Yunan kanunlarına herhangi bir atıf yapılmadığı için sakin/yerli olan anlamındaki "Etabli" kelimesinin bir kanuna göre yorumlanmamasını istemişlerdir. Bunun üzerine konu Milletler Cemiyeti'ne aksettirilmiş, Milletler Cemiyeti'nin görüşüne başvurduğu Uluslararası Daimî Adalet Divanı da 21 Şubat 1925 tarihinde;

"Yerleşmiş olanlar (etabli) kelimesi, süreklilik özelliği taşımakta ve bir oturma ile beliren fiili bir durum ifade etmektedir. İstanbul'un Rum ahâlisi ile kast edilen kişilerin antlaşma gereğince sakin bulunmuş sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için İstanbul'un 1912 kanunu ile tespit edilen belediye sınırları içinde bulunmaları ve bundan başka oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve sürekli olarak orada oturmak niyetinde bulunmaları zorunludur" şeklinde bir görüş bildirmiştir. İki farklı yorumdan dolayı konunun tartışması 1930 yılında yapılan antlaşmaya kadar sürmüştür.

Tefvîk Rüştü Bey ile Eksanderis'in başlattığı görüşmeler sonucunda etabli meselesi ile ilgili Şükrü Bey ile Mösyö Papa tarafından hazırlanan, iki mukavele ve buna ek bir takım protokollerden oluşan, Atina İtilâfnâmesi 1 Aralık 1926 tarihinde imzalanmıştır. Buna göre mübadele sözleşmesi sonucu Yunanistan'da kalan Türklerin taşınır taşınmaz malları gibi mülkiyet haklarına dair hukukî düzenleme yapılmış, emlâk-ı gayr-i menkule ve hukukî hakların korunması konusunda önemli bir adım atılmıştır.

İstanbul Rumlarının mübadelesi konusunda tartışmaların sürmesi üzerine Karma komisyon; "30 Ekim 1918 tarihinde önce İstanbul'da bulunmuş ve şimdi olmasa da bu tarihten önce İstanbul'da bulunmuş olan Rumları; İstanbul'da ikâmet etmiş olmak, nüfusa kayıtlı olmak veya daimi olarak burada kaldığını ispat edecek herhangi bir yazı veya şahitle beraber sayılan şartlara haiz herkesi etabli kabul edilmiştir. " açıklamasıyla karmaşaya bir son vermiştir. Avrupa'da gelişen yeni dengeler her iki ülkeyi ortak hareket etmeye mecbur bıraktığından tartışmalar 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Antlaşması ile çözüme kavuşmuş, antlaşmanın onuncu ve on dördüncü maddelerine göre geldikleri tarih ve doğdukları yere bakılmaksızın gayrimübadil olan İstanbul Rumları ve Garbî Trakya Türkleri "Etabli" olarak kabul edilmesiyle son bulmuştur.

Balkan Savaşlarıyla beraber devletlerarası anlaşmalarda gündeme gelin nüfus değişimi kararında belirleyici olan etabli kavramsal olarak aynı anlamı taşımış ise de kapsama alanı bağlamında dönemine göre değişiklik kazanmıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus değişiminin ilk denemesi olan 1913 antlaşmasında etabli mübadeleye tabi olacak nüfusu tanımlamışken Lozan Antlaşmasında etabli kavramı mübadeleye tabi olmayan nüfusu tanımlamıştır. Her iki devlet kaybedeceği nüfusun ekonomik dengelerini gözeterek etabli kavramını uygulamaya çalışmış, Yunanistan, diğer

Balkan ülkelerinden Batı Trakya bölgesine gelen Müslümanları kapsam içine almak, tarihi varisi olarak gördüğü İstanbul'daki ve buraya Anadolu'dan göç eden Rumları kapsam dışında tutmak istemiştir. Bu girişim karşısında nüfusunun önemli bir kısmı Türklerden oluşan Batı Trakya bölgesi de Türkiye tarafından mübadele dışı tutulmak istenmiştir. Etabli kavramı her iki devlet tarafından bu amaç doğrultusunda değerlendirilmiş ancak 1930'lu yıllarda her iki devlet arasındaki yumuşama süreci etabli tartışmasını 30 Ekim 1918 tarihini nihai tarih kabul ederek sonlandırmıştır.

İbrahim ERDAL

KAYNAKÇA

BCA: 30.0.10/123.873.17.

BCA: 30.0.10/123.873.11.

BCA: 272.12/47.87.4.

Düstûr, 3.Tertip, C.VIII, Ankara 1931, s. 129-142.

Düstûr, 3.Tertip, C.II, Ankara 1931, s. 707-717.

ARI Kemal, **Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012

BARAN, Tülay Alim, **"Balkan Savaşından, Sonra İzmir'de Rumların Göç Hazırlığı"**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C II, S 6-7, (1996-1997).

ÇETİN, Nurten, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 24, Konya Aralık 2010, ss. 149-172.

DÜNDAR, Fuat; **İttihat ve Terakkinin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ERDAL, İbrahim, "Türk Yunan Nüfus Mübadelesinde Gayrimübadil Konusu ve Mübadeleden Iskat (Çıkma) Yolları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:18, Özel sayı: 2, Ocak 2014, s. 123-141.

ERDAL, İbrahim, **Mübadele Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1930)**, ideal kültür Yayınevi, İstanbul 2018.

KAYAM, Cevahir, "Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun T.B.M.M'de Görüşülmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 9, S:27 Kasım 1993, s.581-608.

MERAY, Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanakları-Belgeler**, C I, Kit. I, Yapı kredi Yayınları (3. baskı), İstanbul 1993.

SOYSAL; İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu yayınları, C I (1920-1945), Ankara 1983

YILMAZ, Türel, "Türkiye-Yunanistan Arasındaki Mübadele Sorunu ve Batı Trakya Türklerinin Azınlık Haklarını Koruyan Antlaşmalar (Lozan Barış Antlaşması ve Sonrası)", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl. 24, S 46, Genelkurmay basımevi, Ankara 1999, s. 22.

26/09/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/etabli-meselesi-2/?pdf=4858> adresinden erişilmiştir